

ELITA SATULUI ROMÂNESC DIN TRANSILVANIA LA MIJLOCUL SECOLULUI XIX

Simion Retegan

Puține au fost categoriile sociale asupra cărora regimul comunist a impus o mai constantă și mai adâncă stigmatizare decât aceea care a apăsător asupra țărănimii înstărite. Chiaburii, bogătașii, "lipitorile satului" erau în fața sa deopotrivă exploata-torii oneroși ai muncii țărănimii sărace, spoliatorii și marii profitori ai dificultăților materiale ale categoriei țărănești mijlocii, beneficiarii avizi, grosolani, perfizi ai unor averi nemuncite, făcute sau consolidate peste noapte, prin mijloace necinstite și rapturi. Incriminarea lor era cu atât mai implacabilă cu cât ei nu beneficiau de circumstanțele pe care le ofereau familiilor boierești trecutul istoric, valoarea socială, cultura, stilul de viață, cu atât mai gravă cu cât într-o societate esențialmente rurală incidența lor socială era mai directă decât aceea a moșierului, substituit cel mai adesea de administrator sau de arendaș. Survine, în afară de aceasta un factor agravant de natură administrativă. Decarece întotdeauna bogăția este asociată cu onorurile, familiile țaranilor bogați dețin în același timp funcțiile de comandă ale conducerii locale, sînt juzi, jurați, curatori bisericești, ei și familiile lor vor fi prezentați ca profitînd din plin de toate posibilitățile și înlesnirile pe care le dă puterea. Sînt, ca atare, cei care năpăstuiesc pe cei slabi, care pradă micile bunuri satești, care fac legea în sate, cu concursul îngăduitor al forurilor administrative din afara comunităților.

Această imagine de ansamblu, construită și vehiculată din motive ideologice, trebuie amendată și nuanțată în toate aspectele sale esențiale, potrivit realităților istorice reale ale societății rurale de o extremă diversitate și complexitate.

Într-adevăr, există un adevărat abis social între un țăran foarte bogat din Transilvania la mijlocul secolului trecut și un zilier din același sat cu el, deși și unul și celălalt fac parte din una și aceeași categorie socială.

Cel dintîi stăpînește mult pămînt, are multe animale, posedă numerar, ține slugi, locuiește într-o casă mare, situată într-o poziție de vază a satului, își arată starea în bogăția straielor de sărbătoare și somptuozitatea ceremonialurilor, deține de cele mai multe ori o funcție fie în cadrul administrației satești, fie a bisericii, fie în ambele, nășește o mare parte a tinerelor perechi, botează un mare număr de copii, etc. Vedem un asemenea gospodar în una din nuvelele lui Slavici, din 1878, etalîndu-și ostentativ bogăția, în curtea casei sale, în momentul preparativelor unei plăcute încuscrii: vitele și caii, carele încărcate cu saci, scumpeturile femeiești ale

casei, vorbind, plin de el însuși, despre pământurile sale, câte le-a cumpărat bunicul său, câte tatăl lui, câte el însuși¹.

La cealaltă extremă, țăranul sărac, posesorul unei căscioare de lemn, pline cel mai adesea de copii mărunți, a unei grădini, a două-trei pământuri, a două animale de jug, trăiește de azi pe mâine, într-o sărăcie deprimantă, se zbate din greu pentru a supraviețui de la un an la altul, de la o recoltă la alta.

Și mai jos, la limita cea mai redusă a condiției umane se situează apoi, social, capii familiilor de argați din jurul curților nobiliare sau din capetele ulițelor, numeroase și ele, care apar în fața observatorilor contemporani ocazionali, cu totul abrutizați de muncă, de lipsuri, de boli, de alcool, întotdeauna în mijlocul unor cete de copii flămânzi, desculți și zdrențuiți.

Aceste diferențieri sociale care, privite din afară, conturează imaginea unui antagonism iremediabil, capătă o altă accepție dacă sînt examinate în contextul microcosmosului comunității satești reale în care se derulează viața fiecărei familii țărănești, bogate sau sărace. Or, în interiorul acesteia acționează forțe care pun stavilă individualismului extrem, estompează tensiunile sociale cele mai puternice, măresc șansele celor mai puțin înzestrați economic, tinzînd să facă viața suportabilă pentru toți.

Incontestabil, țăranul bogat, cu mult pămînt folosește muncă străină, ținînd un argat, eventual doi, pe lângă animale, o slujnică în casă, de regulă tineri necăsătoriți care rămîn la același stăpîn pînă ce-și întemeiază o familie, care mănîncă la aceeași masă cu stăpînul și cu ai lui și se bucură, în general, de un tratament omenos, căci opinia publică dezaprobă pe cei ce se poartă rău cu slugile lor. În același timp nu trebuie să se uite că legea generală a vieții țărănești, munca, măsura tuturor lucrurilor în ochii țăranilor, este obligatorie și pentru bogat ca și pentru sărac. De fapt bogatul lucrează mai mult decît cel lipsit de pămînt și animale, cu atît mai mult cu cît este mai bogat. De regulă el muncește de dimineața pînă seara, aîta timp cît nu cade de bătrînețe sau de boală, dar, spre deosebire de cel lipsit, se hrănește incomparabil mai bine, trăiește într-o casă mai sănătoasă, poartă straie mai bune.

Setea după pămînt, pentru posesiunea căruia se fac în sate cele mai crîncene sacrificii, este și ea comună întregii clase țărănești, cu deosebirea că cei care îl au fac tot ce pot să aibă mai mult, iar cei care nu îl au aspiră să ajungă la el. Și pentru unii și pentru ceilalți pămîntul, principalul constituent al bogăției în lumea rurală ca și în cea urbană de fapt, reprezintă deopotrivă izvorul celor necesare vieții, securitatea materială a familiei, asigurarea viitorului, măsura reușitei sociale, semnul puterii. "Sărmanul țăran, scrie Barițiu în 1851, la trei ani după desființarea iobăgiei, priviți la dînsul cum în acea duminică sau altă zi de sărbătoare iese spre țarina sa, la care sosind, stă ca înmărmurit, o privește, o judecă, suspină, stă să o îmbrățișeze și în cele din urmă scapă cuvîntul: scumpul meu iubit pămînt!"².

Cît privește exercitarea dregătoriilor sătești eligibile, există întotdeauna juzi buni și juzi răi, curatori onești și curatori incorecți, complicități intra și extra comunitare benigne și maligne. Există însă în același timp mijloace de apărare ale comunității: constrîngerile cotidiene ale majorității, foarte puternice într-o lume în care relațiile sociale se construiesc de la om la om, limitarea în timp a funcțiilor, apelul la forurile mai înalte laice sau bisericești etc.

Să mai adăugăm la toate acestea faptul că în această perioadă de început a noilor realități rurale, mentalitatea colectivistă feudală, cu un considerabil substrat economic (pădurile și pășunile comune, folosința în comun a ogoarelor înainte și după strîngerea recoltei, bunuri și surse de venituri colective, etc.) este încă puternică în rîndurile țărănimii transilvănene.

În spiritul acesteia cei mai înstăriți suportă, potrivit unor legi nescrise, o parte proporțional foarte mare a poverilor obștești. Or, într-o vreme în care nu numai administrația sătească (judele, notarul, colectorul de dare), ci și biserica sau, școala cu oamenii lor, erau întreținute exclusiv de comunitatea rurală, fără participarea statului, primatul lor comunitar este de mare importanță pentru bunul mers al vieții obștești.

Se angajează, cu deosebire, în treburile bisericii, desigur și dintr-o vanitate socială ușor de înțeles. Sînt cei care donează mici bucăți de pămînt pentru constituirea sau îmbunătățirea "porției canonice" a preotului, cei care dăruiesc bisericii o carte de cult, un veșmînt liturgic, un clopot, cei care ridică cruci, oferă în duminicile și sărbătorile anului prescursa necesară săvîrșirii liturghiei ("cununa anului"), "dau Paștile" la învierea Domnului, plătesc liturghii, țin praznice funerare și parastase, fac diverse pomeni etc.

Se disting, cu deosebire, atunci cînd într-un act sau altul vechea biserică iobăgească de lemn va fi înlocuită cu o construcție de zid, cînd familiile înstărite, uneori într-o adevărată emulație, contribuie masiv la cumpărarea locului, la adunarea materialelor, la plata meșterilor, la înzestrarea noului lăcaș. Ei vor avea în schimb o influență preponderentă în cadrul parohiei, își vor asigura locurile cele mai rîvnite în naosul bisericii, unde dispoziția familiilor reproduce, de regulă, ierarhizarea lor socială, își vor perpetua memoria pe o carte de cult, un obiect liturgic, un clopot etc.

La fel se întîmplă cu toate cele ale școlii, care dat fiind caracterul ei confesional, apare și crește în umbra bisericii. Este vorba despre construcția în sine, "casa de școală", în general de lemn, aidoma celorlalte case ale satului, dar mai ales despre asigurarea plății convenite dascălului. Aceasta, deși extrem de modestă, deși plătită în bani, bucate, zile de lucru, comportă într-un mediu social atît de sărac cum este cel românesc, dificultăți și dispute. În general ea se asigură printr-o contribuție egală a familiilor dar foarte adesea participarea materială reală a celor bogați este substanțial mai mare. Iată, cu titlul de exemplu, situația din satul Vultureni (comitatul Dăbîca), unde în 1878 cei săraci, foștii jeleri, se plîng protopopului că

sînt nedreptățiți prin obligația de a suporta o taxă școlară egală cu a foștilor iobagi, cu o situație materială incomparabil mai bună. La ancheta care urmează se constată însă că prin cedarea pentru școală a dreptului cîrciumăritului de trei luni, aceștia din urmă contribuiseră în realitate de trei ori mai mult decît cei dintîi³. Este de la sine înțeles că interesul personal sau familial trece înaintea întregului colectiv, că individualismul prevalează asupra colectivismului, că spiritul comunitar ale cărui răzlețe manifestări au fost amintite, nu exclude tensiunile ocazionale între săraci și bogați, care se angajează pe plan colectiv sau, cel mai adesea, individual.

În fine, nu se poate omite faptul că în interiorul fiecărei comunități rurale cei bogați constituie prin însăși reușita vieții lor, prin cultivarea tradițiilor, la sărbători, nunți, înmormîntări, botezuri, prin respectarea normelor tradiționale de comportament, a moralei, modelele de urmat. Nu fără diverse excepții, desigur, și nu în mod absolut, căci într-o lume în care persistă încă conștiința superiorității înzestrării native a individului: forță, frumusețe, inteligență, pricepere, umor, barierele sociale, oricît de adînci și rigide, nu sînt niciodată total impermeabile, iar delimitarea cîmpului de forțe nu urmează întru totul desenul averilor.

Cine sînt membrii elitei rurale românești, care sînt averile lor, care este numărul lor?

Făcînd în 1862 o prezentare a peisajului țărănesc românesc transilvănean, George Barițiu așează în fruntea listei sale pe țăranii nobili, acei *nobiles unius sessionis*, nobil de o sesie, armaliști, nemeși, boieri opincari, ai căror strămoși fuseseră înnobițați în secolul al XVII-lea, pentru a constitui o forță militară la îndemîna principilor, foarte numeroși ca atare, în zonele de graniță ale Transilvaniei: Hunedoara, Solnocul Interior, Crasna, Chioar, Făgăraș, Zarand, dar prezenți, într-un număr mai redus, și în celelalte regiuni. În ansamblu, este vorba despre o categorie care, deși își pierde privilegiile fiscale și politice din trecut, beneficiază încă la mijlocul secolului de un considerabil prestigiu social. În 1861 presa elogiază pe micii nobili români ca pe "primii născuți" ai națiunii, iar în anul următor Ioan Pușcariu începe, din rațiuni prevalent politice, conscrierea familiilor lor.

O precizare exactă, cu caracter fiscal, a numărului lor, făcută în 1847, ne indică în comitatele transilvănene, în Partium și în Districtul Făgăraș numărul de 8321 familii nobiliare, imensa lor majoritate fiind românești⁴. Istoricul Horváth Mihái se referă și el în 1865 la 8.000 de familii nobiliare române⁵.

Un contur social al acestei categorii ne este prezentat de mărturiile contemporane. Cea mai mare parte dintre acești mărunți nobili români, aproximativ 2/3, spune Barițiu, și-au păstrat pămîntul, trăiesc din el cultivîndu-l, mai bine sau mai rău, cum se pricepeau, la fel ca foștii iobagi, de care nu se deosebeau decît prin culoarea și croiul sumanului, o casă ceva mai mare și mai înzestrată și fumurile nobiliare. Din rîndurile acestei aristocrații țărănești, unii încep să cumpere după 1850, în satele mixte, pămînturi ale foștilor iobagi. Ceilalți, cu pămînt foarte puțin,

continuă Barițiu, trăiesc "din mână în gură", sînt "nobili de șapte pruni", "nemeși de o casă și cerșetori de șasă", dar, întotdeauna foarte mîndri de neamul lor, de vechea lor libertate, de vechile lor privilegii, flămînzesc mai degrabă decît să lucreze cu ziua la un fost iobag sau, și mai rău, la un nobil ca și ei⁶.

Evaluarea gazetărească, cu caracter general, a lui Barițiu, trebuie incon-
testabil nuanțată. Cu adevărat înstărite, la nivelul modest, rural al Transilvaniei,
putem considera doar familiile nobiliare care îndeplineau în 1863, cînd se deschide
dieta, censul de avere de 8 florini, ceea ce însemna posesiunea unei suprafețe de
pămînt de circa 15-20 jughere în zonele de șeș, sau 30-35 j. în cele de deal. Ori, în
această categorie vor fi constrînși și vor participa la alegeri în cele 8 comitate
transilvănene și în districtele Năsăud și Făgăraș doar 5.163 de nobili, dintr-un total
de 18.729 oameni de condiție nobiliară, maghiari și români luați la un loc. O
departajare a nobililor pe națiuni, pentru întreaga Transilvanie, nu se face în 1863,
dar vedem că în comitatul Solnocul Interior, unde din 3.759 de nobili 2.913 erau
români (77,4%), îndeplinesc condiția de cens numai 662 (17,5%), iar în Făgărașul
aproape exclusiv românesc, din 2.693 boieri, beneficiază de dreptul electoral numai
383 de persoane (14,1%). Doar în districtul Năsăud, care în timpul militarizării din
secolul al XVIII-lea a atras multe familii nemeșești cu stare, îndreptățirea electorală
nobiliară este de 72,7% (642 din 883 de nobili)⁷.

Dar indiferent de averea lor, ceea ce caracterizează pe micii nemeși este, spun
contemporanii, "superbia nobiliară", "fala nemeșească", "fumurile nașterii", care îi
fac cîrtitori, cerbicoși, neodihniți, înclinați spre procese, refractari la orice imixtiune
din afară, greu de stăpînit de către forurile locale, politice și bisericești. Hărțuite
fără întrerupere și unele și altele cu plîngeri, cele dintîi se amestecă mai greu în
alegerea juzilor și notarilor satelor nemeșești, celelalte nu le pot impune dascăli și
cu atît mai puțin preoți, față de care au întotdeauna pretenții foarte mari, deși, în
general îi plăteau mai slab decît satele foste iobăgești. Nici nu ne putem închipui
ce proteste și amenințări, ce furtuni se nasc în unele sate nemeșești din Solnocul
Interior, atunci cînd episcopul greco-catolic al Gherlei le numește, ca în toate
celelalte parohii, preoți care nu se bucurau de acordul lor prelabil. Rămînem uimiți
de mulțimea actelor care se adună în arhiva acestei episcopii privind dreptul alegerii
libere a preotului în satele nemeșești Nicula, la 1854-1855⁸, Cubeșul Someșan la
1864⁹, Suciul de Sus la 1874¹⁰, Lozna Mare la 1875¹¹ etc. Vanitatea rănită
constituie nota comună a celor mai multe dintre acestea. Și să le fie impuși cu sila,
cîtim în aceste texte, preoții, cărora să le încredințeze comoara lor cea mai de preț:
salvarea sufletului, să fie frustrați de un drept pe care l-au avut părinții și bunicii lor,
un drept cîștigat cu vîrsarea sîngelui, să fie tratați asemenea oamenilor de rînd, a
iobagilor de ieri? Ei, care n-au cunoscut niciodată umilînța de a sluji la alții, care
"ca creaturi libere" sînt "făcuți după chipul și asemănarea lui Dumnezeu", care, ca
nobilii, au dreptul de a alege deputați în dieta statului și prin ei a face legi și a
participa la conducerea țării. Niciodată! Mai degrabă vor închide biserica pe care

ei au făcut-o și ei o susțin sau, și mai grav, mai degrabă își vor căuta mîngîierea sufletească acolo unde o vor găsi! Se sugera astfel, mai mult sau mai puțin insidios, perspectiva trecerii la confesiunea ortodoxă, mereu prezentă, fie dintr-o parte fie din cealaltă, în zonele românești biconfesionale. De fiecare dată episcopia cedează acceptînd în cele din urmă candidații, întotdeauna mai slabi ai satelor.

Înțelegem ușor, după toate acestea, de ce micii nobili români, fie ei din Solnoc sau Chioar, din Hunedoara sau din Zarand, ca și boierii din Făgăraș, continuă și după 1848 să privescă de sus pe foștii iobagi, să se numească nemeși și nu români, să refuze să se încuscrească cu oamenii de rînd. Survin din această cauză în mediul nemeșesc foarte multe cereri pentru dispense de căsătorie între rude de sînge sau de cuscrie de diferite grade, survin uneori căsătorii între rude fără obișnuitele dispense. La o anchetă care se face în 1857, în comunitatea nemeșească Glod din Solnocul Interior, preotul declară că întreg satul, cu excepția a 15 familii nenobile, se trage din unele și aceleași șapte trunchiuri familiale, care în decursul timpului atît de mult s-au râmurit și amestecat unele cu altele, atît de mult își spun altora unchi, văr, cuscru, cumătru, naș, fin, încît el, deși om bătrîn, nu știe toate gradele mai îndepărtate de rudenie care existau între oameni¹². Se ordonă din Gherla ca în viitor la logodne, martorii prezenți să fie în mod obligatoriu chestionați asupra numelor părinților și bunicilor tinerelor perechi.

Statutul social nobiliar influențează, de asemenea, comportamentul politic deosebit al acestei categorii. Dacă în primăvara anului 1848, în congregația comitatensă a Solnocului Interior, nobilii români cer ca cuvîntările să fie traduse și în limba română¹³, dacă în 1863 ei nu fac notă aparte în masa alegătorilor români, situația se schimbă după 1865, cînd, potrivit legii electorale maghiare, nobilimea primește dreptul electoral fără deosebire de rangul, averea, naționalitatea sa, avînd ceea ce am putea numi azi votul universal. Restituirea acestui vechi privilegiu politic ca și promisiunile electorale privind reactivarea vechii imunități fiscale și nobiliare vor face, de pildă, ca la alegerile din 1869 pentru parlamentul de la Pesta, în districtul, aproape exclusiv românesc al Făgărașului, să fie ales un deputat maghiar. Este ceea ce presa a numit "rușinea făgărășană", datorată păturii boierești, care, la fel ca în Solnocul Interior, în Chioar, în Crasna, a pus mai presus interesul propriu, social, decît interesul general, național. În cadrul electoratului românesc nemeșii rămîn cei mai supuși diferitelor tentații, cei mai puțin siguri, cei mai vulnerabili.

O a doua mare categorie socială care a dat națiunii române din Transilvania un considerabil număr de oameni cu stare, o reprezintă țărănimea liberă de pe Pămîntul Crăiesc și din fosta graniță militară. Libertatea socială, deschiderea largă spre exterior, diversificarea economică, pe de-o parte, protecția statului pe de alta, au favorizat aici acumularea în mîinile unor țărani români, prin eforturile mai multor generații, a unor averi apreciabile. Sînt regiuni în care înțilnim numeroase comunități românești foarte viguroase, cu o viață economică mai diversificată, cu

o anumită specializare, comunități în cadrul cărora, alături de cultivarea pământului se practică pe o scară, să-i spunem industrială, creșterea animalelor, meșteșugurile, comerțul, căraușia etc.

Aici sînt mai întîi vestitele sate de oieri din jurul Sibiului: Rășinari, Săliște, Tilișca etc., cele din jurul Brașovului: Satulung, Turcheș, Purcăreni, cele din Bran: Zărnești, Sohodol, Moieciu, ca și satele mai puțin cunoscutute, dar și ele cu turme transhumante, din scaunele Sebeșului și Orăștiei. Deși oieritul transhumant în Țara Românească, în Dobrogea, în sudul Dunării, în Basarabia străbate după războiul Crimeic, după reforma agrară a lui Cuza începutul sfîrșitului său, el constituie încă la mijlocul veacului avuția și ocupația a sute de familii românești transilvănene. Iată, de pildă, în toamna anului 1857, la punctul de trecere Curmătura Oltețului, coboară din Transilvania spre pășunile de câmpie 156 000 de oi, împărțite în 53 de turme ale căror stăpîni erau numai din satele Poiana (25), Săliște (20), Rod, Vale și Tilișca (8)¹⁴. Era puțin față de 311 turme (312 711 oi), înregistrate în 1837¹⁵, dar cea mai mare parte din averile agonisite atunci rămîne iar ceea ce continua să se facă însemna foarte mult în comparație cu restul Transilvaniei. Într-adevăr, unii proprietari de turme din zonele sudice, spune Barițiu, în 1863, sfătuiindu-i să cumpere pămînt în comitate pînă ce el era încă ieftin, plăteau anual statului 500-600 florini impozite, putîndu-se astfel măsura cu mulți boieri maghiari ardeleni¹⁶. Cei mai bogați dintre acești mari proprietari de animale din Mărginimea Sibiului și din jurul Brașovului, adevărați întreprinzători capitaliști, posedau, pînă la revoluție, turme de cîte 5-8-10.000 de oi - chiar 25 000 de capete, scrie Kővári în 1847¹⁷, cirezi de vite, herghelii întregi, aveau în serviciul lor cîte 10-15 baci, ciobani, ciurdari, stăvari etc., arendau moșii întregi dincolo de Carpați, colindau marile tîrguri cu produsele turmelor lor, negustoreau în stil mare cu alte mărfuri pe care le aduc sau le duc din Transilvania. Înfațișarea caselor, înzestrarea bisericilor, bogăția portului, fastul ceremoniilor reflectă toate o stare materială înfloritoare.

În directă legătură cu oieritul transhumant, meșteșugurile casnice ale prelucrării lînii, cîrmii, pieilor, seului, cunosc și ele în unele sate ale Pămîntului Crăiesc, o dezvoltare de tip industrial. Astfel, sumanele, pănurile, cergile, pînzeturile, maramele, lucrate în Săcelele Brașovului, se vindeau în Transilvania întregă, în Țara Românească, în Moldova, în Turcia pînă departe în Egipt¹⁸. În aceeași perioadă de la mijlocul veacului în satul Porcești din scaunul Sibiului, se prelucrau anual, în alb, cca. 40.000 de piei de oaie și de capră, adunate în Transilvania și Principatele Române, vîndute în interiorul și în afara Imperiului și premiate la expoziția mondială de la Londra din 1852¹⁹. Exista și în cadrul acestei industrii casnice, care reclama mari sume de bani, ca și în cazul oierilor, o foarte puternică diferențiere socială. În Porcești 40 de familii foarte înstărite, constituite într-o breaslă, aveau angajați un mare număr de oameni, bărbați, femei, copii, pentru strîngerea, pentru prelucrarea, pentru vînzarea pieilor²⁰. Foarte industrios era, de asemenea, Rășinariul, unde existau zeci de pive (33 de pive la Rășinari și 37 de

Sadu în 1900)²¹, unde se fabricau pe scară largă, pentru a fi trimise în România, căruțe legate în fier, se pregăteau mari cantități de lumînări de seu, de o calitate foarte bună, căutate nu numai la Sibiu ci și în Ungaria²². Semnificativ, la Rășinari apare ceea ce am putea numi surogatul primei bănci românești din Transilvania: Societatea de împrumut și păstrare, din 1868²³.

Există, de asemenea, în sudul Transilvaniei, țărani mai comercianți, care nu numai că posedau mult numerar ci aveau și anumite cunoștințe de specialitate, cunoștințe de limbi străine, relații personale întinse, un mare prestigiu social. Cel mai cunoscut exemplu e cel al satului Boița, de lângă Sibiu, care negustorea cu porci și vite din România pînă la Pesta, Viena și Praga, și unde în 1868, 18 familii înstărite se constituie într-o Societate de comerț, cu un capital de 60 000 fl., apreciabil pentru acea perioadă²⁴. Ca și la Rășinari, ca la Săliște, ca la Săcele, erau aici, "case boierești" de piatră, biserici de zid foarte bogate, școli bine înzestrate, fundațiuni de interes obștesc ale comunităților, fundațiuni ale unor familii²⁵.

Cărăușia, foarte importantă într-o vreme cînd Transilvania era total lipsită de căi ferate, furnizează și ea importante venituri atunci cînd era practică în stil mare. Este, între altele, cazul satului Zărnești de lângă Brașov, de unde porneau cca. 300 de care mari, de 8-10 cai, care aduceau și duceau mărfuri la Pesta, Viena, Brno, Leipzig etc.²⁶

Bogăția care se acumulează în mîinile unor țărani români din toate aceste ocupații se reflectă și de data aceasta direct în repertoarul de necontestat al avuției care sînt listele electorale. Iată, în 1863 în Satulung sînt conserși numai puțin decît 259 de alegători români, alături de 66 maghiari și 2 germani²⁷, ceea ce însemna mai mult decît alegătorii unor orașe așa zise nobiliare, cum erau Dejul, Turda, Aiudul.

În fine, chiar în mediul atît de modest al foștilor iobagi, există, fie moștenite și mărite, fie chiar nou create, mici averi care conferă posesorilor lor o certă superioritate socială. În satele exclusiv agrare, ele constau în acumulări de pămînturi și animale ce depășesc de două, de trei sau chiar de patru ori media condiției materiale iobăgești. Stăpînii acestora cultivau cîte 20-26 jug. de pămînt pe văile largi ale Mureșului, Tîrnavelor, Someșului, cîte 30-35 jug. pe Cîmpia Transilvaniei, 40-50 jug. în zonele de dealuri, 60-80 jug. în Munții Apuseni, înjugă 2-4 boi, înhamă 2 cai, mulg 2-3 vite și 10-15 oi, locuiesc în case mai mari și mai arătoase, au bucate în hambare, stoguri de grîu în șuri, poartă straie de sărbătoare foarte bogate pentru acea vreme. Iată, cu titlu de exemplu, inventarul gospodăriei unui țaran înstărit din satul Șigău (Solnocul Interior), întocmit în 1864 în urma unui incediu, inventar care ne lasă să vedem, sub 71 de poziții, o impresionantă acumulare de bunuri: mobilier, îmbrăcăminte de iarnă și de vară, bărbătească și femeiască, încălțăminte, haine de pat, schimburi de corp, suluri de pănură și de pînză, lîni, vase de bucătărie, hambare, buți, ciubere, căzi, car, căruță, sânni, unelte de muncă, o foarte mare cantitate de provizii (grîu, porumb, brînză, slănină, untură),

de fin și paie, de lemne de foc și de construcție, totul cifrându-se la o valoare de 1086 fl. Numerarul menționat în acest inventar, care nu include pământul și animalele salvate, este de 13 fl. bacnote și 3 fl. argint²⁸.

În satele foste iobăgești din Munții Apuseni, în cele din domeniul erarial, ca și cele de pe domeniile nobiliare, exploatarea lemnului, pe de o parte, și mineritul aurifer, pe de altă parte, crează denivelări sociale apreciabile în masa țărănească. Dacă ciuberele moșilor abia asigură traiul unor familii, deși la Scărișoara întâlnim, în 1859, oameni care încărcau marfă pe câte 6-9-12 cai deodată²⁹, comerțul mare cu plute care se face pe Mureș, pe Someș, pe Crișuri, comerțul întins cu grinzi, scinduri, lețuri, șindrilă, comportă în general, sume mari de bani. În satul Secuieni de pe domeniul Huedin al familiei Bánffy, între cele 140 de familii care comercializau lemn, întâlnim în 1847 câteva care transportă anual 10-20 de plute, plătesc taxe anuale de 150-300 fl., arendează gateri, au câte 20-25 de vite, se asociază cu mari negustori, angajează numeroase slugi și oameni plătiți cu ziua³⁰.

Cît privește micul minerit țărănesc, acesta este foarte activ în zona Abrud-Roșia, unde sînt înregistrați, în 1867, 232 proprietari de mine, în zona Zlatna-Bucium, cu 101 proprietari, în zona Bradului, cu 81 proprietari³¹. Cînd, în 1858, romancierul Jokai Mór vizitează Roșia Montană, unde se găseau atunci peste 400 de mici exploatări miniere, el nu vede aici decît guri deschise de mine, case de pază, exploatări abandonate, grămezi de steril³². Deși imensa majoritatea a acestor mine, fie aparțin unor mici asociații țărănești, fie sînt întreprinderi minuscule familiale, în cadrul cărora proprietarii și ai lor lucrează la scosul minereului, la transportul, la măcinatul acestuia în șteampuri, norocul descoperirii unui filon bogat ridică cîteodată pe unii la averi considerabile³³. Există multe plîngeri în această vreme despre decăderea mineritului, ca urmare a secătuirii zăcămintelor, a taxelor mari către stat, a sporirii cheltuielilor, dar în același timp există mărturii care vorbesc despre casele ce se ridică în satele de munte, despre bogăția portului, despre pompa ceremoniilor etc.³⁴

Ascultînd încă o dată glasul cifrelor în privința numărului foștilor iobagi înstăriți, aflăm dintr-un raport al cancelarului Transilvaniei, înaintat împăratului în martie 1861, că în întreaga Transilvanie, din totalul de 156.726 foști supuși feudali, 5.070 îndeplineau, în 1848, condiția de cens pentru a fi alegători, potrivit legii electorale maghiare³⁵. Cum însă, spre a exclude masa mare țărănească românească din viața politică, dieta nobiliară de la Cluj stabilise censul, foarte ridicat, de 8 fl., cum însă în calculul acestuia nu intrau decît dările directe, fără "darea capului", cea mai apăsătoare povară fiscală, rezultă că înzestrarea economică a acestor familii - imensa majoritate românești - era în condițiile acelei vremi într-adevăr apreciabilă.

Sigur că toate aceste informații cifrice nu spun totul prin ele însele. Ele ne pot da măsura denivelărilor sociale din interiorul comunității naționale românești, dar, într-o provincie multietnică cum era Transilvania, teatrul unei acerbe competiții pentru controlul puterii de stat, distanțele sociale reale nu se pot aprecia corect decît

în corelație cu realitățile sociale, foarte diferite și incomparabil mai favorabile, ale maghiarilor și sașilor. Tot astfel simpla enumerare a unor pături înstărite și a avuțiilor lor, acumulate de-a lungul a două trei generații, este insuficientă pentru a cunoaște întreg cortegiul eforturilor, suferințelor, privațiunilor, umilințelor, strămbătăților de tot felul pe care acestea le încorporează. Chiar și așa însă, considerăm, că datele pe care le prezentăm ne pot oferi o imagine mai apropiată de realitate a unei categorii sociale care a constituit fundamentul cel mai profund al mișcării românești de emancipare națională. Ațiția cîți au putut fi și cum au putut fi membrii ei, nu numai că au reprezentat, într-un regim parlamentar cenzitar conservator, înarea majoritate a electoratului românesc dar ei sînt în același timp cei care, prin numărul dacă nu prin potențialul economic, au stat în spatele bisericii și școlii românești, cei de care se leagă indisolubil întreg procesul de regenerare națională pe care românii din Transilvania îl străbat în a doua jumătate a secolului trecut.

- 1 Ioan Slavici, *Nuvele*, Cluj-Napoca, 1981, Gura satului, p.197-243.
- 2 "Gazeta Transilvaniei", XIV, 1851, nr.89.
- 3 *Arh. St. Cluj, F.Ep.gr.-cat. Gherla*, 1880-1247.
- 4 Miskolczy Ambrus, *Népeség, társadalom és gazdaság a reformkori Edélyben* (Populație, societate și bogăție în Transilvania epocii reformelor), în "Történelmi Szemle", 1980, nr.3, p.513.
- 5 Horváth Mihály, *Magyarország függetlenségi harcának története, 1848-1849* (Istoria luptei pentru independență a Ungariei, 1848-1849), I-III, Geneva, 1865, I, p.67.
- 6 "Gazeta Transilvaniei", XXVI, 1862, nr.93-95.
- 7 *Arh. St. Budapesta*, 0-228, 1863-162.
- 8 *Arh. St. Cluj, F.Ep.gr.-cat. Gherla*, Cutia VIII, 1855-128, 133, Cutia IX, 1855-143.
- 9 *Idem*, 1864-801.
- 10 *Idem*, 1874-3097.
- 11 *Idem*, 1875-3593, 4755.
- 12 *Arh. St. Cluj, F.Ep.gr.-cat. Gherla*, 1857-356.
- 13 *Idem*, *F. Solnocul Interior*, Protocolul adunării comitatului, 6 martie 1848.
- 14 C. Constantinescu-Mircești, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în secolele XVIII-XIX*, București, 1976, p.83.
- 15 *Idem*.
- 16 "Gazeta Transilvaniei", XXVIII, 1864, nr.87.
- 17 Kövári László, *Erdélyország statisztikája* (Statistica Ardealului), Kolosvár, 1847, p.137.
- 18 N.G.V. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerțului românesc din Brașov*, București, 1928, p.53.
- 19 "Gazeta Transilvaniei", XX, 1857, nr.52.
- 20 *Ibidem*.
- 21 Cornel Irimie, *Pivele și vîltorile în Mărginimea Sibiului și Valea Sebeșului*, Sibiu, 1956, p.6.
- 22 "Federațiunea", I, 1868, nr.66.
- 23 Bujor Surdu, *Aspecte privind rolul băncilor în consolidarea burgheziei românești din Transilvania pînă la primul război mondial*, în "Anuarul Institutului de Istorie Cluj", V, 1962, p.184.

- 24 "Federațiunea", I, 1868, nr.66.
- 25 Ion Albescu, *Viața de trudă și sbucium a unei comune românești din Ardeal, comuna Boita, Sibiu*, 1938.
- 26 George Maior, *Politica agrară la români. Dezvoltarea politicii agrare în toate țările locuite de români în sec. XVII, XVIII și XIX*, București, 1906, p.306.
- 27 *Arh. St. Budapesta*, F-136, 1863-1864, Elnöki iratok, pachet 161, f.41.
- 28 *Arh. St. Cluj, F. Solnocul Interior*, Adm.1867-70.
- 29 *Arh. St. Budapesta*, F-135, 1863-1864, Elnöki iratok, 1864-435.
- 30 Ștefan Imreh, *Unele aspecte ale procesului acumulării primare a capitalului în comitatul Cluj*, în "Studii", XV, 1962, 1, p.143-153.
- 31 *Magyarország bányászata a bányakapitányságok 1863-1867 évi jelentési alapján összehasonlítva* (Mineritul Ungariei, în lumina rapoartelor comparate ale Direcțiilor miniere din anii 1863-1867), în "Hivatalos statisztikai közlemények", II, 1869, p.136.
- 32 "Korunk", II, 1862, nr.158.
- 33 D. Prodan, *Date asupra mineritului Transilvaniei în preajma anului revoluționar 1848*, în "Studii", III, 1950, 3, p.65-80.
- 34 "Kolozsvár Közlöny", I, 1856, nr.93.
- 35 *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates*, 1848-1865, V. Abteilung, I, Wien, 1977, f.164.